

A magyar eldöntendő kérdő mondatok használatának tanulmányozása kísérletes módszerekkel*

Gyuris Beáta

MTA Nyelvtudományi Intézet
gyuris.beata@nytud.mta.hu

Molnár Cecília Sarolta

MTA Nyelvtudományi Intézet
molnar.cecilia@nytud.mta.hu

Mády Katalin

MTA Nyelvtudományi Intézet
mady.katalin@nytud.mta.hu

Kivonat

Tanulmányunk egy pragmatikai problémának, az eldöntendő kérdő mondatok használati feltételeinek kísérleti módszerekkel való tanulmányozásába kíván betekintést nyújtani. Egyrészt áttekintjük azokat a szempontokat, amelyek – a szakirodalomnak a különböző nyelvekre vonatkozó megállapításai alapján – szerepet játszhatnak abban, hogy egy beszélő egy adott szituációban egy eldöntendő kérdő mondat tagadás nélküli vagy tagadást tartalmazó változatát mondja ki. Másrészt két, az angol, és a német nyelvekre vonatkozó kísérletes vizsgálat bemutatásával a kísérleti pragmatika néhány módszerét vesszük alaposabban szemügyre. Végül

* Ezúton kívánunk köszönetet mondani a kísérleteinkben részt vevő kísérleti személyeknek, akik önként és ellenszolgáltatás nélkül vállalták a teszt kitöltését, Horváth Csillának, Makrai Mártonnak, Márkus Melindának és Patay Fanninak a kísérleti elemek előzetes teszteléséért, és a tanulmány névtelen lektorának a hasznos észrevételeiért. A kutatást a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal – NKFIH támogatta, a K 115922 nyilvántartási számú támogatási szerződés alapján („A kérdő mondatok és (speciális) használataik nyelvtana és pragmatikája”).

három kísérletünket mutatjuk be, amelyeket abból a célból végeztünk, hogy megfigyeljük, a magyarban a tagadást tartalmazó eldöntendő kérdő mondatok és a tagadás nélküli változataik közötti választást a fenti munkákból ismert tényezők hogyan befolyásolják.

Kulcsszavak: kérdő mondat, kérdő aktus, evidencia-alapú elfogultság, episztemikus elfogultság

Experimental studies on the uses of interrogatives in Hungarian

Abstract

The present paper wishes to provide insights into the study of a problem in the domain of pragmatics, the investigation of the felicitous uses of polar interrogatives, with experimental methods. First, we review the factors that seem to influence the choice of a polar interrogative with or without negation in a particular situation, based on findings of the literature on diverse languages. Second, through the presentation of two experimental studies on English and German, we offer a closer look at particular methods of experimental pragmatics. Finally, we present three experiments we carried out in order to find out how the choice between positive and negative interrogatives in Hungarian is influenced by the factors identified in the previous studies.

Keywords: interrogative, question act, evidential bias, epistemic bias

1. Bevezetés

Tekintsük az (1a-b) alatti két eldöntendő kérdő mondatot:¹

- (1) a. Süt a nap?
b. Nem süt a nap?

Az (1a-b)-hez tartozó kanonikus (igenlő, ill. tagadó) válaszok által kifejezett állítások (propozíciók) megegyeznek: 'Süt a nap', 'Nem süt a nap'. Ez a szakirodalomban jelenleg leginkább elfogadott elképzelés alapján, amely szerint a kérdő mondatok egy propozícióhalmazt denotálnak, amelynek elemei a kérdésre adható kongruens válaszok jelentéstartalmának felelnek meg (Groenendijk and Stokhof 1984; Hamblin 1973), azt jelenti, hogy (1a,b) szemantikai értékei a következőképpen határozhatók meg:

- (2) $\llbracket(1a)\rrbracket = \llbracket(1b)\rrbracket = \{ \text{'Süt a nap'}, \text{'Nem süt a nap'} \}$

A szemantikai értékek egyezése ellenére az (1a-b)-t realizáló megnyilatkozások nem egyenértékűek, bizonyos kontextusokban nem cserélhetők fel egymással. Az alábbi kontextusban például csak az (1b) mondatot megvalósító kérdő megnyilatkozás fogadható el:²

- (3) [Egy nyári napon *A* napszemüvegben, rövid ujjú pólóban belép az ablaktalan irodába, ahol *B* tartózkodik. Utóbbi ezt kérdezi:]
a. Süt a nap?
b. # Nem süt a nap?

A szemantikai értékek azonossága és a kontextusbeli felcserélhetőség korlátozottsága közötti látszólagos ellentmondás úgy oldható fel, ha azt mondjuk, hogy a kérdő mondatok használatát nemcsak a szemantikai

¹ Az (1) alatti eldöntendő kérdő mondatok szórendjüket illetően nem különböznek a nekik megfelelő kijelentő mondatoktól. A kérdő mondatfajtát esetükben az emelkedő-eső dallam jelöli, amelynek csúcsa (legalább három szótagos mondat esetén) a mondat utolsó előtti szótagjára esik. Intonációjukról részletesebben l. Kornai – Kálmán (1988: 183-193)-t, Ladd (1996)-ot és Varga (1994: 468-549)-et.

² A pragmatikai szempontból elfogadhatatlan megnyilatkozásokat '#' jelöli.

jelentés, hanem bizonyos egyéb tényezők is befolyásolják. Egy ilyen tényező az, hogy a kérdezőnek van-e preferenciája, ill. elfogult-e azzal kapcsolatban, hogy a szemantikai értéknek megfelelő propozícióhalmaz melyik eleme fejezi ki a kérdésre adott választ egy bizonyos szituációban.

A tanulmány 2. pontjában az elméleti szakirodalom alapján áttekintjük, hogy a tagadást tartalmazó és a tagadás nélküli eldöntendő kérdő mondatok közötti választásra milyen kontextuális tényezők lehetnek hatással. A 3. pontban két korábbi kísérletes vizsgálatot ismertetünk, amelyek a fenti megállapításokat kívánták tesztelni. A 4. pontban a magyarra vonatkozó három kísérletünket mutatjuk be és értékeljük. A záró, 5. pontban összefoglaljuk a tanulmány következtetéseit.

2. **A pozitív és a negatív kérdő mondatok használatának különbségei**

Ladd (1981) munkájával kezdődött annak a kérdésnek az elméleti alapokon nyugvó vizsgálata, hogy egy adott szituációban milyen tényezők befolyásolják egy tagadó kérdő mondat és nem tagadó változata (a továbbiakban **negatív**, ill. **pozitív** kérdő mondat, röviden: NKM, ill. PKM) közötti választást. Ladd rámutatott arra, hogy kijelentő mondati megfelelőjünkkel ellentétben, az NKM-eknek kétféle interpretációja lehetséges. Bizonyos morfoszintaktikai jellemzők csak az egyik, vagy a másik olvasattal kompatibilisek. Ha ezek nincsenek jelen, az NKM alapvetően kétértelmű. Egyrészt, a tagadószót lehet úgy is tekinteni, mint ami része annak az állításnak, amelynek az igazságára rá kívánunk kérdezni (belsőtagadás-olvasat), de úgy is, mint ami nem része az állításnak (külsőtagadás-olvasat). A különbséget jól illusztrálja a (4a-b) alatti angol kérdő mondatpár, amelynek első tagja a 'Jön Jane is' pozitív állítás igazságára kérdez rá, utóbbi pedig a 'Nem jön Jane sem' negatív állítás igazságára:³

³ A magyar negatív eldöntendő kérdő mondatok kétféle olvasatának különbségével Gyuris (2016) foglalkozik részletesen.

- (4) a. Isn't Jane coming too?
 kopula-nem Jane jön-participium is
 'Nem jön Jane is?'
- b. Isn't Jane coming either?
 kopula-nem Jane jön-participium sem
 'Nem jön Jane sem?' (Ladd 1981:166, (9a,b))

Ladd (1981) alapján Büring – Gunlogson (2000) azt a javaslatot teszi, hogy a PKM-eket és a kétféle olvasatú NKM-eket megvalósító megnyilatkozások elfogadhatósága egy adott kontextusban függ attól, hogy a kontextusba a párbeszédet közvetlenül megelőzően bekerült-e olyan evidencia, amely önmagában, egyéb paraméterektől függetlenül tekintve megalapozza azt a következtetést, hogy az eldöntendő kérdésre adható válaszok közül specifikusan az egyik vagy a másik igaz. A kontextus ezen tulajdonságára a következőkben úgy is fogunk hivatkozni, hogy az az egyik választ **alátámasztja**. Ezek szerint egy $?p$ PKM, mint pl. az (5), akkor kompatibilis egy kontextussal, ha az nem támasztja alá a $\neg p$ -nek megfelelő válasz ('Jane nem jön') igazságát:

- (5) Is Jane coming?
 kopula Jane jön-participium
 'Jane is jön?'

Ezzel szemben egy külsőtagadás-olvasatú (továbbiakban: KT) NKM, mint pl. (4a), csak olyan kontextussal kompatibilis, amely nem támasztja alá a p -nek megfelelő válasz ('Jane jön') igazságát; egy belső tagadást (továbbiakban: BT) tartalmazó NKM, mint pl. (4b), pedig csak olyannal, amely a $\neg p$ -nek megfelelő válasz ('Jane nem jön') igazságát támasztja alá. Ez azt jelenti, hogy a KT-olvasat az ún. semleges kontextussal is kompatibilis, szemben a BT-olvasattal. (A továbbiakban az NKM-ek kétféle olvasatára vonatkozó kontextusbeli korlátozásokkal nem foglalkozunk.)

Az, hogy bizonyos típusú kérdő mondatok által megvalósított megnyilatkozások csak bizonyos kontextusokkal kompatibilisek, azt is jelenti, hogy amikor a beszélő egy adott formájú kérdő mondatot kimond, azt is kifejezi, hogy hogyan ítéli meg a kérdő mondatra adható lehetséges válaszok és a kontextusbeli evidenciák viszonyát. Más szóval, az adott kérdő mondat kifejez egy **evidencia-alapú elfogultságot** (*evidential bias*) a lehetséges válaszokkal kapcsolatban.

A formai típusok közötti választást azonban nemcsak a kontextusbeli evidenciák befolyásolják, hanem az is, hogy a beszélőnek voltak-e (az ismeretein, a vágyain vagy a normákon alapuló) előzetes várakozásai azzal kapcsolatban, hogy a kérdésre adható válaszok közül melyik lesz igaz. Például Ladd (1981), Romero – Han (2004), Reese (2007), Sudo (2013) szerint a (4a-b)-hez hasonló szerkezetű mondatokat realizáló megnyilatkozások csak olyan kontextussal kompatibilisek, amelyekben a beszélő korábban úgy tudta, azt szeretete volna, vagy azt tartotta valaki elvárásának megfelelőnek, ha Jane eljön. A kérdő mondatok fenti tulajdonságára a szakirodalom **episztemikus alapú elfogultsággént** (*epistemic bias*) utal. Az angol PKM-ek, mint például (5), ilyen fajta elfogultságot nem határoznak meg, különböző fajta várakozásokkal is kompatibilisek lehetnek

Az alábbi táblázat az angol eldöntendő kérdő mondatok fent ismertetett tulajdonságait összegzi az evidencia-alapú, ill. episztemikus elfogultság szerint, vagyis aszerint, hogy kompatibilisek-e a p -t, $\neg p$ -t, ill. egyiket sem alátámasztó evidenciákkal, ill. várakozásokkal, ahol p a PKM-re adható igenlő válasz által kifejezett proposíciónak felel meg, Sudo (2013) alapján.

(6)	evidencia-alapú elfogultság			episzt. elfogultság		
	p	nincs	$\neg p$	p	nincs	$\neg p$
PKM, pl. (5)	✓	✓	✗	✓	✓	✓
NKM – KT, pl. (4a)	✗	✓	✓	✓	✗	✗
NKM – BT, pl. (4b)	✗	✗	✓	✓	✗	✗

A magyar nyelv (1a-b) alatt illusztrált eldöntendő kérdő mondatai által bevezetett evidencia-alapú, ill. episztemikus elfogultságot Gyuris (2017) az alábbi táblázatban szereplő módon jellemzi:⁴

⁴ A táblázatban hivatkozott példákat az alábbiakban ismételjük meg:

- (1) a. Süt a nap?
b. Nem süt a nap.

(7)	evidencia-alapú elfogultság			episzt. elfogultság		
	p	nincs	$\neg p$	p	nincs	$\neg p$
PKM, pl. (1a)	✓/✗	✓	✗	✓	✓	✓
NKM – KT, pl. (1b)	✗	✓	✓	✓	✗	✗
NKM – BT, pl. (1b)	✗	✗	✓	✓	✗	✗

A beszélők véleménye eltér azzal kapcsolatban, hogy egy (emelkedő-eső intonációjú) PKM használható-e egy olyan kontextusban, ahol az evidenciák a pozitív választ támasztják alá. Egy részük ilyen esetben a kérdést a sztenderd ((1a)-beli) PKM olyan változatának kiejtésével fogalmazza meg, ahol minden hangsúlyos szó egy emelkedő-eső dallamot visel. Az ilyen szerkezeteket szintaktikai-szemantikai kritériumok alapján Gyuris (2017) az angol emelkedő intonációjú kijelentő mondatokhoz tartja hasonlóknak, és formai szempontból kijelentő mondatoknak tekinti. A kérdéses szerkezet intonációjához l. Varga (2010)-et.

A következő pontban két tanulmány ismertetésére térünk rá. Az ezekben leírt kísérletek azt vizsgálták, hogy az angol és a német nyelvben a rendelkezésre álló evidencia, illetve a beszélő előzetes várakozásainak típusai esetén vannak-e a beszélők által egységesen preferált kérdő mondatfajták, és ha igen, akkor ezek a preferenciák a két paramétert függetlennek vagy kölcsönhatásban lévőnek mutatják-e.

3. Kísérletek az eldöntendő kérdő mondatok és a kontextus kompatibilitásának vizsgálatára az angol és a német nyelvekben

Roelofsen et al. (2012) a (8a)-ban illusztrált PKM-hez, és a (8b-c)-ben illusztrált NKM-ekhez hasonló kérdő mondatokkal kapcsolatos preferenciákat vizsgálta az angolban. (8b) az ún. alsó helyzetű (VP-beli) tagadószót, (8c) pedig a felső (CP- vagy IP-beli) helyzetű tagadószót tartalmazó mondatfajtát illusztrálja, amelyek bizonyos szakirodalmi megállapítások szerint (Romero – Han 2004) különböző kontextusokban fogadhatók el:

- (8) a. Did Lucy go to Greece?
kopula Lucy megy előlj. Görögország
‘Elment Lucy Görögországba?’

- b. Did Lucy not go to Greece?
kopula Lucy nem megy előlj. Görögország
‘Nem ment el Lucy Görögországba?’
- c. Didn't Lucy go to Greece?
kopula.nem Lucy megy előlj. Görögország
‘Nem ment el Lucy Görögországba?’

A fenti kérdések vizsgálatát percepció, online kísérletekkel végezték. A résztvevőket az Amazon Mechanical Turk (AMT) nevű online felületen érték el. (Itt a felhasználók fizetséget kapnak kisebb, online elvégezhető tesztek kitöltéséért). A kitöltőknek mindegyikben azt kellett megítélniük, hogy egy olyan szituációban, amelyben a beszélőnek a feltett kérdéssel kapcsolatos információi, illetve a kontextusban rendelkezésre álló evidenciák ismeretese, mennyire hangzik az természetesen, ha a beszélő feltesz egy (8a-c)-nek megfelelő szerkezetű kérdést. A beszélő előzetes ismereteit, az evidenciáknak megfelelő információt, valamint a feltett kérdést egy három képből álló mini-képregény segítségével mutatták be. Minden képkockán két alak szerepelt: a beszélő (aki a harmadik képkockán a feltett kérdést megfogalmazta), és az ő beszélgetőpartnerei. Az első képkockán, amely egy múltbeli eseményre utalt, valaki mondott a beszélőnek egy, a jövőre vonatkozó információt (kívánságot, előrejelzést). A második képkockán, amely a jelent ábrázolta, egy másik beszélgetőpartner egy tényszerű információt árult el a beszélőnek. A harmadik képen a beszélő az addig megismert információk birtokában feltett egy kérdést a második beszélgetőpartnernek az adott témáról. A kísérleti személyeknek ezt, a harmadik képkockán szereplő kérdést kellett megítélniük abból a szempontból, hogy mennyire tartják az adott helyzetben természetesen egy 1-től (teljesen természetes) 7-ig (teljesen természetellenes) terjedő skálán.

A szerzők mind az előzetes ismereteknek, mind a kontextusbeli evidenciáknak három fajtáját különböztették meg: p -t támasztják alá, $\neg p$ -t támasztják alá, illetve egyiket sem támasztják alá. A fentiek kombinációival 9-féle mini-képregényt állítottak elő. Az első kísérletben mindegyiket hat különböző PKM-mel, a másodikban és a harmadikban pedig a kétféle NKM közül szintén hat-hattal kombinálták, tehát mindegyik mondatfajta vizsgálatához összesen 54 kísérleti elemet állítottak elő. Ezt a 3×54 elemet azonban végül is egy listába helyezték, további 164 (kiegészítendő kérdő mondatokat tartalmazó) töltelékelemmel (*filler*) együtt. Ez azt jelenti, hogy a három kísérletet gyakorlatilag egyben végezték el. A résztvevők bármikor abbahagyhatták a kitöltést. A kísérletben összesen 110 személy vett részt,

egy kérdést átlagosan 75-en töltöttek ki, de minden kérdést legalább 25-en megválasztottak.

Az első, PKM-eket vizsgáló kísérlet eredményei azt mutatták, hogy ezek azokban a kontextusokban a legtermészetesebbek, ahol nincs releváns evidencia, és ahol vagy p -t várja a beszélő, vagy nem várja egyik választ sem. Különösen természetellenesnek bizonyultak olyan kontextusokban, ahol az evidencia p -t támasztja alá. Ha a beszélő a p -t várja, az fokozza a természetességet ott, ahol az evidenciák $\neg p$ -t vagy egyik proposíciót sem támasztják alá, de csökkenti akkor, ha az evidenciák p -t támasztják alá. Tehát amennyiben van evidencia vagy várákozás, akkor természetesebb a kérdés, ha a kettőnek az értéke ellentétes, ami a két paraméter interakciójára utal.

A második kísérlet eredményei szerint a felső helyzetű tagadószt tartalmazó NKM-ek (mint pl. (8c)) teljesen természetesek olyan kontextusokban, ahol az evidencia $\neg p$ -t vagy egyik választ sem támasztja alá, a beszélő várákozásai pedig p -t, kevésbé természetesek, ha nincs várákozás, vagy ha azok $\neg p$ -t támasztják alá. Teljesen természetellenesek ezek a szerkezetek akkor, ha az evidencia p -t támasztja alá.

A harmadik kísérletben, amelyben az alsó helyzetű tagadószt tartalmazó NKM-eket (mint pl. (8b)) vizsgálták, azt találták, hogy utóbbiak akkor hangzanak a legtermészetesebben, ha az evidencia $\neg p$ -t és a beszélő elvárásai p -t támasztják alá, kevésbé akkor, ha nincs evidencia, és az elvárások $\neg p$ -t támasztják alá. Teljesen természetellenesek akkor, ha az evidenciák p -t támasztják alá.

Az eredményeket összefoglalva a szerzők megállapítják, hogy mindhárom kérdő mondatípus használata függ az evidenciáktól és a beszélői elvárásoktól, és ezek között szignifikáns az interakció. Következtetések szerint az alábbi elvek feltételezése alapján magyarázható, hogy a beszélők hogyan választják ki a rendelkezésre álló formai típusok közül azt a kérdő mondatot, amelynek segítségével megfogalmazznak egy kérdést egy adott szituációban:

- (9) a. Ne tegyél fel kérdést, ha nem szükséges.
- b. Kerüld a kérdésével ellentétes polaritású válaszokat.
- c. Konfliktus esetén minden alternatívát említs meg.
- d. i. Ha lehetséges, használd a kevésbé jelölt (PKM) alakot.
ii. Használd a jelölt alakot, ha azt akarod kifejezni, hogy p igazságát várod.

A vizsgálat pozitívuma, hogy Roelofsen et al. (2012) kísérleti eredményekkel támasztja alá a korábbi elméleti szakirodalom feltevéseit.

Ugyanakkor néhány módszertani kérdést is felvet az általuk alkalmazott eljárás. Az eredményeik prezentálásakor maguk a szerzők is kitérnek arra a problémára, hogy a vizsgált kilenc szituációtípusból néhány kevésbé természetes dialógusokat eredményezett. Az egyik ilyen, amikor az előzetes elvárásunk p -t támasztja alá, majd a kontextusban elérhető evidencia ugyanezt megerősíti. Ebben az esetben NKM-ek használata kizárható, de a PKM használata sem természetes, ugyanis teljesen redundáns. Ilyen helyzetekben nem szoktunk kérdezni; így a „természetellenesség” az egész helyzetre vonatkozatható, nem pusztán a kérdésre. Módszertanilag nem elegáns megoldás, hogy a három kísérletet egyben végezték el. A PKM-ek és a kétféle szerkezetű NKM nagyon hasonlítanak egymásra, így nem szerencsés ezeket egymás töltelékelemeiként használni, mert ez befolyásolhatja a kísérlet eredményét. Általában véve kérdéses, hogy a „természetesség” (*naturalness*) mit jelentett az egyes résztvevőknek, és mire vonatkoztatták a minősítést: a szituáció egészét ítélték meg, vagy pedig valóban csak a kérdést. Végül felmerül az a kérdés, hogy az ilyen típusú, mondatmegítélést kérő kísérletből mennyiben következtethetünk a valós dialógusok produkciós megkötéseire.

A második munkában Domaneschi et al. (2017) az angol és a német kérdő mondatok négy-négy formai típusát vizsgálja egy-egy mondatválasztásos laboratóriumi kísérletben. Eredményeik mind az angolra, mind pedig a németre megerősítik a korábbi elméleti munkák feltevéseit azzal kapcsolatban, hogy milyen kontextusban fogadhatók el az egyes formai típusok; ezek a következők:

- (10) a. PKM, pl. (8a)
 b. NKM, alsó helyzetű tagadószóval, pl. (8b)
 c. NKM, felső helyzetű tagadószóval, pl. (8c)
 d. nyomatékos PKM, amely a *really* 'valóban' adverbiumot tartalmazza, pl. (11)

- (11) Is there really a good restaurant nearby?
 kopula expl. valóbanegy jó étterem közelben
 'Tényleg van a közelben egy jó étterem?'

(Domaneschi et al. 2017: 1, (4a))

A szerzők Roelofsen et al. (2013)-hoz hasonlóan, mind a beszélői elvárásoknak, mind a kontextusbeli evidenciáknak három fajtáját különböztették meg (p -t támasztják alá, $\neg p$ -t támasztják alá, illetve egyiket sem támasztják alá). A fentiek kombinációival létrejövő kilenc szituációtípus

közül hármat természetellenesnek ítélték, a maradék hat esetében vizsgálták azt, hogy melyik vizsgált formai típussal kompatibilisek leginkább.

A kísérlet menete a következő volt. A résztvevők képeket és képaláírásokat láttak egy monitoron. Az első képernyőn lévő ábra határozta meg a beszélő elvárását, a második ábra illusztrálta a kontextusban elérhető evidenciát, a harmadik képernyőn pedig a résztvevő négy különböző kérdő mondatot látott leírva, amelyek szerkezete megfelelt (10a-d)-nek. Ezek közül, valamint egy „egyéb”-nek nevezett opció közül kellett kiválasztania, hogy az adott szituációban melyik kérdést tenné fel. A választott alakot ezután hangosan ki is kellett mondania. A válaszokat stúdióban rögzítették, hogy prozódiai és intonációs jellegzetességeik is vizsgálhatóak legyenek később. A kísérletet nyelvenként 42 résztvevővel vették fel.

A kísérletben igazolódott az a hipotézis, amely szerint a kérdő mondati forma megválasztásában mind a beszélői elvárásnak, mind pedig a kontextuális információnak szerepe van. A fenti paraméterek vizsgált hatféle kombinációjában mindig volt egy olyan formai típus, amelyet a beszélők előnyben részesítettek a többihez képest; ez pedig minden esetben az a forma volt, amit a korábbi szakirodalom is feltételezett. Öt esetben a választott alakot a többihez képes szignifikánsan többször választották. Az eredmények a két vizsgált nyelvre vonatkozóan megegyeztek. A könnyebb áttekinthetőség érdekében az eredményeket táblázatos formában mutatjuk be. Az üresen hagyott cellák azok, amelyek a szerzők által nem vizsgált konfigurációkat tartalmazzák.

- (12) Preferált kérdő mondati formai típusok az evidencia-alapú és az episztemikus elfogultság tükrében Domaneschi et al. (2017) vizsgálatában

		Episztemikus elfogultság		
		p	nincs	$\neg p$
Evidencia-alapú elfogultság	p	1.	2. PKM, (8a)	3. nyomatékos PKM, (11)
	nincs	4. NKM, felső tagadószó, (8c)	5. PKM, (8a)	6.
	$\neg p$	7. NKM, felső tagadószó, (8c)	8. NKM, alsó tagadószó, (8b)	9.

A fentiek szerint tehát a PKM alakot két esetben preferálják a beszélők: amikor nincs előzetes várározásuk a válaszra nézve, és a kontextusban vagy nem érhető el olyan információ, amely valamelyik választ támasztaná alá, vagy a pozitív választ alátámasztó evidencia érhető el. Az alsó helyzetű tagadószót tartalmazó alakot preferálják a beszélők akkor, ha nincs elvárásuk

a válaszra nézve, de a szituációban a negatív választ alátámasztó információ érhető el. A felső helyzetű tagadószt tartalmazó alakot szintén két esetben preferálják a beszélők: ha előzetesen a pozitív választ várták a kérdésre, és a szituációban nincs megfelelő evidencia, vagy a negatív választ alátámasztó evidencia érhető el. A nyomatékos pozitív kérdő mondati formát, I. (11), pedig abban az esetben preferálják, ha előzetes elvárásuk van a negatív válaszra nézve, de a kontextusból a pozitív választ alátámasztó evidencia érhető el.

Összességében elmondható, hogy Domaneschi et al. (2017) két nyelven is kísérleti eredményekkel támasztja alá az elméleti irodalom feltevéseit a kérdő mondatok formai típusainak kontextusbeli használatával kapcsolatban. Ugyanakkor esetükben is felvethető egy módszertani kérdés. Egyrészt, a kísérletben nagyon sokféle változó szerepelt: hatféle szituációtípus és ötféle válaszlehetőség. Ráadásul a válaszok közül az „egyéb” kategóriába esőket eleve külön kellett kezelni.

A következő pontban a magyarra vonatkozó kísérleteinket mutatjuk be, amelyekhez az inspirációt a fent ismertetett két vizsgálat adta.

4. Magyar eldöntendő kérdő mondati konstrukciók használatának kísérletes vizsgálata

Az alábbiakban három olyan kísérletet mutatunk be, amelyet abból a célból végeztünk el, hogy eldöntsük, a magyar nyelv eldöntendő kérdő mondati alakváltozatai közötti munkamegosztás megfelel-e a Gyuris (2017) által feltételezettnek, arra vonatkozóan, hogy a kontextusbeli evidenciák és a beszélő előzetes várákozásai az eldöntendő kérdésre adható két lehetséges válasz közül melyiket támasztják alá. Ezekben a kísérletekben az (1a-b)-hez hasonló szerkezetű, tehát a kijelentő mondatokkal azonos szórendű, beszédben emelkedő-eső intonációval jelölt kérdő mondatokat vizsgáltuk. A kísérleteket az különbözteti meg a 3. pontban ismertetettektől, hogy lényegesen egyszerűbb volt a szerkezetük, minden esetben csak egyetlen tényező hatását vizsgáltuk a pozitív és a negatív kérdő mondati alakok közötti választásra.

4.1. 1. kísérlet

4.1.1. Hipotézisek

Az 1. kísérletben azt a kérdést kívántuk megvizsgálni, hogy a magyar szerkezetekre is igazolható-e annak a Domaneschi et al. (2017) által a németre és angolra bizonyított állításnak a helyessége (l. a (12) táblázat 2. és 5. celláját), hogy a p -t alátámasztó kontextusbeli evidenciák jelenléte és a neutrális kontextus esetén egyaránt a PKM a preferált alak abban az esetben, ha a kontextus nem tartalmaz információt a beszélő elvárásairól, és így azok halmaza üresnek tekinthető. Ezt a feltételezést teszi Gyuris (2017) is (l. a fenti (7) táblázatot).

A kísérletben vizsgált hipotézisek az alábbiak voltak:

- (13) 1. hipotézis: Neutrális kontextusban a beszélők a PKM-et preferálják az NKM alakkal szemben.
2. hipotézis: A p -t alátámasztó evidenciák jelenlétében a beszélők a PKM-et preferálják az NKM alakkal szemben.

A hipotézisek motivációit Büiring – Gunlogson (2000)-nek a 2. pontban áttekintett javaslatai alkották a PKM-ek és az NKM-ek kompatibilitásáról az evidenciák különböző típusaival.

4.1.2. Anyag és módszerek

Az adatokat online kérdőív segítségével gyűjtöttük. A résztvevők először néhány mondatból álló szituációkat láttak. A célszituációk kontextusaiban egyetlen változó szerepelt: megjelent bennük vagy egy p -t alátámasztó evidencia, vagy egy, a válaszra nézve semleges információ. A résztvevők feladata az volt, hogy az adott szituációban válasszák ki a megadott két kérdés közül az egyiket. A választás minden esetben egy PKM és a neki megfelelő NKM közül történt.

A kérdőívben összesen 48 szituáció szerepelt pszeudorandomizált sorrendben: 16 kísérleti elem (*experimental item*) és 32 töltelékelem. A töltelékelemek alapvetően kétfélek voltak. 16 olyan kérdések közötti választást igényelt, amelyek közül az egyik egyáltalán nem volt kompatibilis a szituációval. Ezek segítségével ellenőrizni kívántuk, hogy a résztvevők komolyan veszik-e a feladatot. A másik 16 töltelékelem kiegészítendő kérdések közötti választást igényelt. A kísérletet latin négyzet dizájn szerint rendeztük el; ennek megfelelően két kísérleti lista készült, hogy a résztvevők egy-egy szituációval csak egyszer találkozzanak.

Egy-egy kísérleti elem egy négymondatos leírást tartalmazott, amely a kontextusról adott információt, és meghatározta, hogy a beszélő, akinek a helyzetébe a kísérlet résztvevőjének bele kellett képzelnie magát, milyen célból tesz fel egy kérdést a beszélgetőtársnak. Ezt követte egy PKM és ennek a tagadott párja, amelyek közül a résztvevőknek azt az alakot kellett kiválasztani, amelynek segítségével szerintük természetesebben meg lehet fogalmazni azt a kérdést, amelyet a beszélő feltehetően fel kíván tenni. A kísérleti elemek kétféleké voltak: az egyikben a bevezető leírás harmadik mondata valamely p -t alátámasztó evidencia jelenlétére utalt, a másikban egy hasonló hosszúságú mondat szerepelt, amely nem hivatkozott ilyen evidenciára, a válasza nézve semleges információval bővítve a szituáció leírását. Egy kísérleti elem kétféle verzióját (14) és (15) illusztrálja:

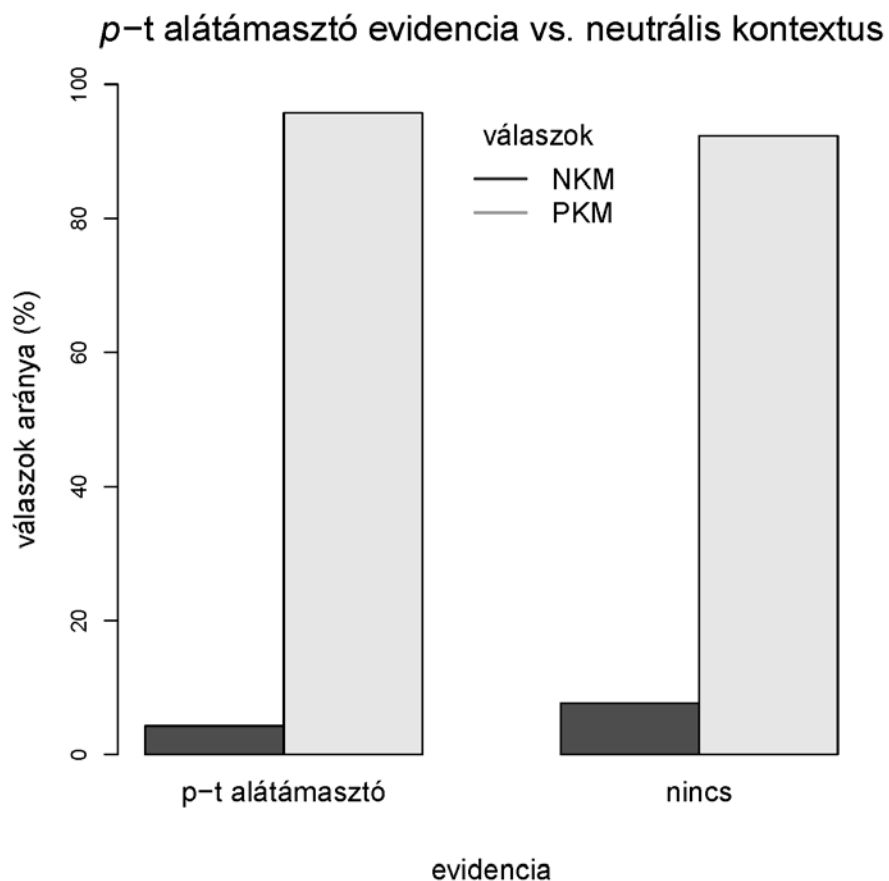
- (14) A gólyatáborban a vacsorákat saját magunknak fogjuk elkészíteni. Ahhoz, hogy összeállítsuk a menüt, tudnunk kell, hogy van-e valakinek valamilyen speciális diétája, érzékenysége vagy ételallergiája. Szembetalálkozom Julival, az egyik gólyával, aki éppen egy laktózmentes joghurtot tart a kezében. Össze akarom gyűjteni, hogy ki milyen ételeket nem ehet, ezért ezt kérdezem tőle:
A: Neked van ételallergiád?
B: Neked nincs ételallergiád?
- (15) A gólyatáborban a vacsorákat saját magunknak fogjuk elkészíteni. Ahhoz, hogy összeállítsuk a menüt, tudnunk kell, hogy van-e valakinek valamilyen speciális diétája, érzékenysége vagy ételallergiája. Szembetalálkozom Julival, az egyik gólyával, aki a strand felé szalad. Össze akarom gyűjteni, hogy ki milyen ételeket nem ehet, ezért ezt kérdezem tőle:
A: Neked van ételallergiád?
B: Neked nincs ételallergiád?

Az adatok felvételéhez a Google Forms ingyenes verzióját használtuk. A résztvevőket közösségi oldalakon és egy nyelvi ismeretterjesztéssel foglalkozó portálon toboroztuk; szíveségből vettek részt a kísérletben. A két listát 21 és 26 fő töltötte ki (átlagéletkor: 38,5, illetve 41 év), összesen 752 választ regisztráltunk.

Az adatokat általánosított lineáris kevert modellekkel elemeztük (*generalised linear mixed models*), binomiális eloszlással. A modell annyiban hasonlít az általánosított lineáris modellekre, hogy egy adott válasz előfordulási gyakoriságára épül az összes lehetséges válaszhoz képest egy adott feltétel esetén (pl. PKM preferenciája a pozitív választ alátámasztó evidencia mellett), és erre egy logisztikus regressziós, ún. S-görbét illeszt. A kevert modellek emellett figyelembe veszik a random mintavételből adódó véletlen hatást, azaz azt a tényt, hogy harminc tetszőlegesen kiválasztott kísérleti személy viselkedése egy bizonyos kísérleti helyzetben nem feltétlenül azonos egy másik harminc másik véletlenszerűen kiválasztott személy viselkedésével. A modell előnye, hogy több fix hatást (azaz független változót) és több random hatást (a kiválasztott kísérleti személyekből és a kísérletben felhasznált szituációkból adódó potenciális hibalehetőséget) lehet benne kombinálni. (Részletesebb ismertetésért l. Baayen (2008)-at.) Az itt alkalmazott modellekben az evidencia szerepelt fix hatásként, a kísérleti személyek és az egyes szituációk pedig random hatásként.

4.1.3. Eredmények

A kísérlet eredményeit az 1. ábra mutatja:

1. ábra: PKM és NKM közötti választások *p*-t alátámasztó evidencia, illetve neutrális kontextus esetén.

Amint az 1. ábra mutatja, a résztvevők az esetek túlnyomó többségében a PKM alakot választották mindkét feltételben, azaz a pozitív választ alátámasztó evidencia jelenléte vagy hiánya nem befolyásolta a választott kérdéstípust ($p > 0,1$ mindkét listában).

4.1.4 Következtetések

Az eredmények alátámasztották mindkét hipotézist. Mivel a beszélők a leírt mondatokhoz tetszőleges kiejtést társíthattak, amennyiben a *p*-t alátámasztó evidencia esetén nem tartották volna megfelelőnek az emelkedő-eső intonációjú kérdő mondatot, a leírt PKM alakot tekinthették emelkedő-eső

intonációjú kijelentő mondatnak is. A kísérlet eredménye alapján a (12) táblázat megfelelő cellái a következőképpen tölthetők ki a magyarra vonatkozóan:

(16) PKM és NKM alakok közötti preferenciák a magyarban

		Episztemikus elfogultság		
		p	nincs	$\neg p$
Evidencia- alapú elfogultság	p	1.	2. PKM, (1a)	3.
	nincs	4.	5. PKM, (1a)	6.
	$\neg p$	7.	8.	9.

Azt a tényt, hogy a kísérletben voltak olyan résztvevők, akik bizonyos helyzetekben a PKM helyett az NKM-et választották, a következő tényezők magyarázhatják. Egyrészt, elképzelhető, hogy a beszélők bizonyos szituációkban a kérdő mondatot úgy tekintették, mint ami nem kérdő aktus kifejezésére (információkérésre) szolgál, hanem arra, hogy javaslatot tegyenek vagy találgassanak vele. Másrészt, lehetséges, hogy annak ellenére, hogy a szituáció-leírások igyekeztek kizárni azt a lehetőséget, hogy a beszélőnek valamilyen elvárása legyen a válasszal kapcsolatban, a résztvevők a kísérleti szituációkba belehelyezkedve úgy gondolták, hogy a p -nek megfelelő választ támasztják alá az elvárások. Egy ilyen esetben a szakirodalom szerint már természetesnek tekinthető az NKM-mel megfogalmazott kérdés, l. például a (12) táblázat 4. és 7. celláját. (Arról, hogy a beszélő előzetes elvárását milyen nehéz az adott típusú kísérletben kontrollálni, l. még Domaneschi (2017) megjegyzéseit.)

4.2. 2. kísérlet

4.2.1. Hipotézisek

A 2. kísérlet azt vizsgálta, hogy a $\neg p$ -t alátámasztó evidenciák jelenléte hasonlóan befolyásolja-e a magyarban a pozitív és negatív eldöntendő kérdő mondatok közötti választást, mint Domaneschi et al. (2017) szerint az angolban és a németben. Az ő eredményeiket összefoglaló (12) alatti táblázat 7. és 8. cellája azt mutatja, hogy $\neg p$ -t alátámasztó evidenciák jelenléte esetén a NKM egyik szerkezeti változata a preferált ezekben a nyelvekben. Tekintettel arra, hogy a magyarban egyedül az (1b)-ben illusztrált főmondati

NKM alak található meg mindegyik dialektusban,⁵ adódott a feltételezés, hogy $\neg p$ -t alátámasztó evidenciák jelenlétében a beszélők ezt az egyetlen NKM alakot fogják előnyben részesíteni, tehát nincs szükség a vizsgált kontextusokat a beszélői elvárásokra vagy azok hiányára utaló információval kibővíteni. A kísérleti elemeket ugyanakkor úgy alkottuk meg, hogy ezek explicite ne hivatkozzanak a p -re vonatkozó beszélői elvárásokra, de ne is zárják ki azokat. Így, ha a beszélők csak ezek jelenlétében tartják elfogadhatónak a NKM-et, értelmezhetik azt úgy, hogy egy megfelelő beszélői elvárást képzelnek hozzá, azaz a (16) táblázat 7. cellájának megfelelő konfigurációban.

A kísérletben vizsgált hipotéziseket (17) mutatja be, közülük az első megegyezik az 1. kísérlet 1. hipotézisével. A hipotéziseket ezúttal is Bűring – Gunlogson (2000) megállapításaiból vezettük le:

- (17) 1. hipotézis: Neutrális kontextusban a beszélők a PKM-et preferálják az NKM alakkal szemben.
2. hipotézis: A $\neg p$ -t alátámasztó evidenciák esetében a beszélők az NKM-et preferálják a PKM alakkal szemben.

4.2.2. Anyag és módszerek

A kísérlet módszere és menete megegyezett az 1. kísérletével. A kísérleti elemek annyiban különböztek az előző kísérletben használtaktól, hogy a kontextusleírás harmadik mondatai a $\neg p$ -t alátámasztó evidenciák jelenlétére vagy neutrális kontextusra utáltak. Az 1. kísérletben használt elemek neutrális kontextusra utaló változatait használtuk, mint pl. (15), és ezekhez készítettünk olyan változatokat, amelyek a $\neg p$ -t alátámasztó evidencia jelenlétére utáltak, pl. (18). A résztvevőknek ennek a kísérletnek az esetében is két kérdésforma közül kellett választaniuk: a PKM és az NKM közül.

- (18) A gólyatáborban a vacsorákat saját magunknak fogjuk elkészíteni. Ahhoz, hogy összeállítsuk a menüt, tudnunk kell, hogy van-e valakinek valamilyen speciális diétája, érzékenysége vagy ételallergiája. Szembetalálkozom Julival, az egyik gólyával, aki a nap folyamán eddig mindenkinek az uzsonnájába belekóstolt.

⁵ A NKM-ek más szerkezeti változatairól a magyarban l. Gyuris (2016)-ot.

Össze akarom gyűjteni, hogy ki milyen ételeket nem ehet, ezért ezt kérdezem tőle:

A: Neked van ételallergiád?

B: Neked nincs ételallergiád?

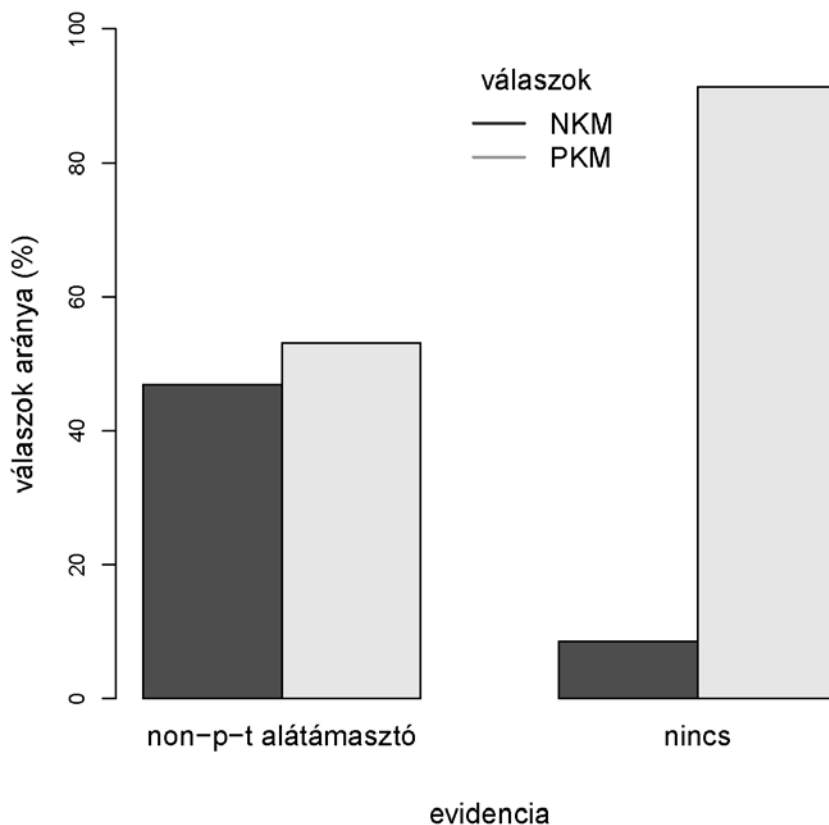
A két listát 45 és 28 fő töltötte ki (átlagéletkor: 39,8 év, illetve 42,5 év), összesen 1168 válasz érkezett.

Az adatokat általánosított lineáris kevert modellekkel elemeztük, amelyekben az evidencia fix hatásként, a résztvevők és az elemek random meredekségű hatásként szerepeltek.

4.2.3. Eredmények

A kísérlet eredményeit az 2. ábra mutatja:

non - p-t alátámasztó evidencia vs. neutrális kontextus

2. ábra: PKM és NKM közötti választások $\neg p$ -t alátámasztó evidencia, illetve neutrális kontextus esetén.

Az ábrán látható, hogy a $\neg p$ -t alátámasztó evidencia jelenlétében a kísérleti személyek jóval nagyobb arányban választották a negatív kérdő mondatokat, mint a neutrális kontextus esetében, ahol egyértelműen a PKM preferenciája volt erősebb ($p < 0,001$ mindkét listában).

4.2.4 Következtetések

Az adatok igazolták az 1. hipotézist, de nem igazolták a 2. hipotézist, hiszen a $\neg p$ -t alátámasztó evidencia jelenlétében a beszélők az esetek felében (53,08%-ában) választották a PKM-et, és csak a másik felében (46,92%-ában) az NKM-et.

Azt, hogy miért nem teljesült a 2. hipotézis, többféleképpen lehet magyarázni. Egyrészt, lehetséges, hogy azt a tényt, hogy az általunk megadott kontextusokban nem esett szó episztemikus elfogultságról, a kísérleti személyek úgy értelmezték, hogy episztemikus elfogultság tekintetében semleges kontextusokról van szó, vagyis olyanról, amit a (16) táblázat 8. cellája illusztrál. Ha a beszélők intuíciói szerint episztemikus elfogultság hiányában nem használhatók a magyarban az NKM-ek (ahogyan Gyuris (2017) állítja), akkor egy olyan szituációban, amelyben jelen van egy $\neg p$ -t alátámasztó evidencia, de nincs jelen episztemikus elfogultság, a PKM és az NKM közötti választás két elv ütközéséhez vezet. Ezek elvek egyike az, hogy a $\neg p$ -t alátámasztó evidencia esetében az NKM a preferált, a másik pedig az, hogy az NKM csak p -re vonatkozó episztemikus elfogultság esetén elfogadható. Ebben a konfliktusban a beszélők egyik fele az egyik, a másik fele a másik megoldást választhatta. Másrészt, a kísérleti elemek egyenkénti vizsgálata azt mutatja, hogy főként akkor választották a beszélők $\neg p$ -t alátámasztó evidencia esetében a PKM-et, amikor ennek az evidenciának valamilyen, a képzeletbeli beszélgetőtárs által el nem végzett tevékenységhez volt köze (még akkor is, ha a kontextust úgy alkottuk meg, hogy ne lehessen benne arra következtetni, hogy a beszélő valamilyen elvárást támaszt a beszélgetőtárs felé). Ekkor a kísérleti személyek választhatták a PKM-et azért, mert ez lehetőséget adott arra, hogy úgy tegyenek, udvariassági megfontolásból, mintha a kontextust neutrálisnak tekintenék.

Annak érdekében, hogy a megfigyeljük, az episztemikus elfogultság jelenléte illetve hiánya ténylegesen hogyan járult hozzá a 2. kísérlet eredményeihez, egy harmadik kísérletet állítottunk össze, amelyet a következő pontban mutatunk be.

4.3. 3. kísérlet

4.3.1. Hipotézisek

A 3. kísérlet célja az volt, hogy ellenőrizzük, a p iránti episztemikus elfogultság megléte szükséges feltétele-e az NKM-ek használatának, a $\neg p$ -t alátámasztó evidenciák jelenléte esetén. Ebben a vizsgálatban tehát a (16) táblázat 7. és 8. cellájának különbségeire koncentráltunk. A kísérleti hipotéziseket (19) foglalja össze.

- (19) 1. hipotézis: $\neg p$ -t alátámasztó evidenciák esetén, episztemikus elfogultság hiányában, a PKM és NKM alak közül egyik sem preferált.
2. hipotézis: $\neg p$ -t alátámasztó evidenciák és a p -re vonatkozó episztemikus elfogultság esetén az NKM alak a preferált.

Az első hipotézis a 2. kísérlet eredményein alapul, a 2. hipotézis pedig Gyuris (2017)-nek a magyarra vonatkozó javaslatain, amelyeket Ladd (1981), Romero – Han (2004), Reese (2007), Sudo (2013) megállapításai inspiráltak.

4.3.2. Anyag és módszerek

A kísérlet módszere és menete megegyezett az előző két kísérletével. A kísérleti elemek annyiban különböztek az előző kísérletekben használtaktól, hogy a kontextusleírás itt négy helyett öt mondatból állt. A harmadik mondat minden szövegben a p -re vonatkozó episztemikus elfogultságra, illetve annak hiányára utalt, a negyedik mondat pedig egységesen a $\neg p$ -t alátámasztó evidenciák jelenlétére. A lehetséges válaszok itt is PKM és NKM voltak.

(20)-(21) illusztrálja egy kísérleti elem két változatát:

- (20) A gólyatáborban a vacsorákat saját magunknak fogjuk elkészíteni. Ahhoz, hogy összeállítsuk a menüt, tudnunk kell, hogy van-e valakinek valamilyen speciális diétája, érzékenysége vagy ételallergiája. Úgy emlékszem, hogy Julinak, az egyik gólyának az édesanyja figyelmeztetett a tábormegbeszélésen, hogy a lánya laktózérzékeny. A vonatúton arra lettem figyelmes, hogy Juli mindenkinek az uzsonnájába belekóstol. Össze akarom gyűjteni, hogy ki milyen ételeket nem ehet, ezért ezt kérdezem Julitól:
A: Neked van ételallergiád?
B: Neked nincs ételallergiád?
- (21) A gólyatáborban a vacsorákat saját magunknak fogjuk elkészíteni. Ahhoz, hogy összeállítsuk a menüt, tudnunk kell, hogy van-e

valakinek valamilyen speciális diétája, érzékenysége vagy ételallergiája. Julinak, az egyik gólyának az édesanyja nem volt ott a tábornegbeszélésen, róla így nincs információnk. A vonatúton arra lettem figyelmes, hogy Juli mindenkinek az uzsonnájába belekóstol. Össze akarom gyűjteni, hogy ki milyen ételeket nem ehet, ezért ezt kérdezem Julitól:

A: Neked van ételallergiád?

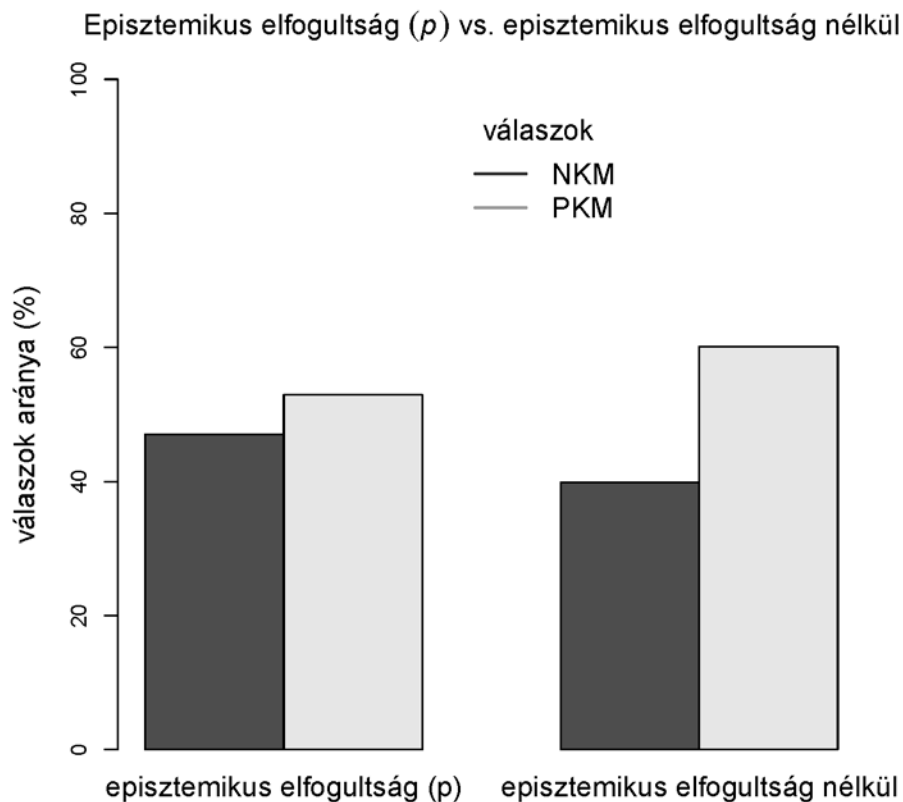
B: Neked nincs ételallergiád?

A két listát 24 és 23 fő töltötte ki (átlagéletkor: 44,3, illetve 41,3 év), összesen 752 választ regisztráltunk.

Az adatokat általánosított lineáris kevert modellekkel elemeztük, amelyekben az evidencia fix hatásként, a résztvevők és az elemek random meredekségű hatásként szerepeltek.

4.3.3. Eredmények

A kísérlet eredményeit a 3. ábra mutatja:

3. ábra: PKM és NKM közötti választások p -re vonatkozó episztemikus elfogultság illetve annak hiánya esetén, $\neg p$ -t alátámasztó kontextuális evidencia jelenlétében.

Amint a 3. ábrán látszik, a válaszok közel egyenletesen oszlanak el a két feltételben, azaz az episztemikus elfogultság nem befolyásolta a PKM és az NKM közötti választást $\neg p$ -t alátámasztó evidencia esetén ($p = 0,386$ az egyik listában, $p = 0,686$ a másikban). A 2. hipotézis tehát nem teljesült, mivel a résztvevők egyik kérdéstípust sem preferálták. Az eredmények ellentmondanak az 1. hipotézisnek is, mivel a kiegyenlített válaszadáshoz képest a PKM alakok preferenciája valamivel erősebb. A χ -négyzet próba eredménye szerint azonban ez a különbség sem szignifikáns.

4.3.4 Következtetések

A fenti eredmények alapján a (16) táblázat 7. és 8. cellája az alábbi módon tölthető ki:

- (22) PKM és NKM alakok közötti preferenciák a magyarban (kiegészített változat):

		Episztemikus elfogultság		
		p	nincs	$\neg p$
Evidencia- alapú elfogultság	p	1.	2. PKM, (1a)	3.
	nincs	4.	5. PKM, (1a)	6.
	$\neg p$	7. PKM (1a) /NKM (1b)	8. PKM (1a) /NKM (1b)	9.

Véleményünk szerint ugyanakkor a fenti eredmények nem szükségszerűen mutatják azt, hogy i) Gyuris (2017)-nek nincs igaza abban, hogy az NKM használata csak p irányában való episztemikus elfogultság esetén lehetséges, illetve hogy ii) a magyar nyelv az angol és a német nyelvektől jelentősen eltér abban a tekintetben, hogy a PKM és az NKM használatának milyen kontextuális feltételei vannak. Amint a 4.2.4. pontban a második kísérletre vonatkozóan kifejtettük, több olyan kísérleti elem szerepelt a listában, ahol a $\neg p$ -t alátámasztó negatív evidenciának ahhoz volt köze, hogy a beszélgetőtárs nem végzett el valamilyen tevékenységet. Ilyen esetekben, a p -re vonatkozó episztemikus evidencia létezésével egyidejűleg a beszélők különösen sok esetben választották a PKM alakot, ami arra utalhat, hogy udvariassági megfontolásból úgy tettek, mintha az evidencia nem lenne ahhoz elég, hogy megalapozza $\neg p$ igazságát.

4.4 Általános következtetések

A bemutatott három kísérletünk célja az volt, hogy a beszélői elvárások és az evidenciák bizonyos típusainak kombinációját mutató kontextusokban megvizsgáljuk, hogy a beszélők a PKM és az NKM közül melyiket tartják természetesebbnek. A vizsgálat során az alábbi eredményeket kaptuk. Domaneschi et al. (2017) eredményeivel szemben, akik a németben és az angolban hat különböző kontextus mindegyikéhez találtak egy-egy olyan kérdő mondati típust, amelyet abban a kontextusban a beszélők többsége preferált, az általunk vizsgált négy kontextus közül csak kettőben találtunk egyértelmű beszélői preferenciát, a másik kettőben közel azonos arányban választották mindkét alakot a kísérleti személyek. Az előbbi kontextusok

közül mindkettőben a PKM volt a preferált alak, tehát egyik kísérletben sem találunk olyan kontextust, amelyben a kísérlet résztvevői egyértelműen az NKM-et részesítették volna előnyben. Ezek a tények a pozitív alakkal kapcsolatos olyan általános preferenciára mutatnak rá, amit a kontextuális paraméterek változtatásával nem lehet teljesen felülmúlni.

Arra, hogy a (22) táblázat 7. és 8. cellájában szereplő konfigurációkban a beszélők miért nem az egyik vagy a másik alak mellett kötelezték el magukat, a következő magyarázatok adhatók. Amint a 4.2.4. pontban ismertettük, ha feltesszük – Sudo (2013) és Gyuris (2017) elképzelésének megfelelően –, hogy a $\neg p$ -t alátámasztó evidencia csak az NKM-mel, míg az episztemikus elfogultság hiánya csak a PKM-mel kompatibilis, akkor indokoltnak látszik, hogy a 8. cellában varianciát figyeljünk meg a két alak között. A fenti szerzők szerint ugyanakkor a $\neg p$ -t alátámasztó evidencia jelenléte és a p -re vonatkozó elvárás egyaránt csak az NKM-mel kompatibilis, így különösen meglepőnek látszik a 7. cellában ábrázolt kontextus esetében a variancia. Ebben az esetben, a fent már említett udvariassági szempontokon túl (ami az evidencia figyelmen kívül hagyását jelenti), az is hozzájárulhatott a PKM választásához a beszélők részéről, ha nem gondolták úgy, hogy az evidenciákból önmagukból, normál körülmények között, csak a $\neg p$ -nek megfelelő válasz igazsága következik. Ezt az érvelést az a stratégia támaszthatja alá, amit Roelofsen et al. (2012) is megemlíti (l. a fenti (9a)-t), hogy nem teszünk fel kérdést akkor, ha biztosak vagyunk a válaszban.

A tesztelés során szerettünk volna adatokat gyűjteni azzal kapcsolatban is, hogy az egyes szituációkban a beszélők az azonos szórendű emelkedő-eső intonációjú kérdő, vagy inkább a többszörös emelkedő-eső intonációjú kijelentő mondatokkal valószínűsítik meg a kérdő aktusokat. Ennek érdekében néhány beszélővel az 1. kísérlet próbaváltozatát beszédfelvevő laboratóriumban végeztük el úgy, hogy az egyes szituációkban a számukra megfelelő szerkezet kiválasztása után fel is kellett olvasniuk azt, mintha a leírt szituációban mondanák el. Sajnos a felolvasás igen sok esetben természetellenesre sikerült, ezért döntöttünk amellett, hogy írásos formában végezzük el a kísérletet.

5. Összefoglalás

A tanulmány célja az volt, hogy az elméleti szakirodalom, két korábbi kísérletes vizsgálat, és a szerzők saját kísérletei alapján megállapításokat tegyen az eldöntendő kérdő mondatok használati feltételeinek kísérleti módszerekkel való tanulmányozásával kapcsolatban. A magyarra vonatkozó

kísérleteink, amelyek az evidenciák és a beszélői elvárások bizonyos kombinációi esetében vizsgálták azt, hogy a beszélők a pozitív és a negatív kérdő mondatok közül melyiket realizálják egy adott kontextusban, nagyobb mértékű variancia tényére mutattak rá, mint az angolra és a németre vonatkozó eddigi vizsgálatok.

Irodalom

- Baayen, R. H. 2008. *Analyzing linguistic data: A practical introduction to statistics using R*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Büring, Daniel – Christine Gunlogson 2000. *Aren't positive and negative polar questions the same?* Kézirat, UCLA & UCSC.
- Domaneschi, Filippo – Maribel Romero – Bettina Braun 2017. *Bias in polar questions: Evidence from English and German production experiments*. *Glossa* 2(1): 23. 1-28.
- Groenendijk, Jeroen – Martin Stokhof 1984. *Studies on the Semantics of Questions and the Pragmatics of Answers*. Doktori disszertáció, University of Amsterdam.
- Gyuris Beáta 2016. *A magyar nyelv tagadószós eldöntendő kérdő mondatainak jelentéséhez*. *Jelentés és Nyelvhasználat* 3: 169-190.
- Gyuris, Beáta 2017. *New perspectives on bias in polar questions: a study of Hungarian -e*. *International Review of Pragmatics* 9:1-50.
- Hamblin, Charles 1973. *Questions in Montague English*. *Foundations of Language* 10: 41-53.
- Kornai, András – László Kálmán 1988. *Hungarian sentence intonation*. In: H. van der Hulst – N. Smith (szerk.): *Autosegmental studies in pitch accent*. Dordrecht: Foris. 183-193.
- Ladd, D. Robert 1981. *A first look at the semantics and pragmatics of negative questions and tag questions*. *CLS* 17: 164-171.
- Ladd, D. Robert 1996. *Intonational Phonology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Reese, Brian 2007. *Bias in Questions*. Doktori disszertáció, University of Texas at Austin.
- Roelofsen, Floris – Noortje Venhuizen – Galit Weidman Sassoon 2013. *Positive and negative polar questions in discourse*. *Proceedings of Sinn und Bedeutung* 17: 455-72.
- Romero, Maribel – Chung-hye Han 2004. *On negative yes/no questions*. *Linguistics and Philosophy* 27: 609-658.
- Sudo, Yasutada 2013. *Biased Polar Questions in English and Japanese*. In D. Gutzmann – H.-M. Gärtner (szerk.): *Beyond expressives*.

Explorations in conventional non-truth-conditional meaning. Leiden:
Brill. 277-297.

Varga László 1994. A hanglejtés. In: Kiefer Ferenc (szerk.) Strukturális
magyar nyelvtan 2. Fonológia. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Varga, László 2010. Boundary tones and the lack of intermediate phrase in
Hungarian (Revisiting the Hungarian Calling Contour). In: The Even
Yearbook. Budapest: Department of English Linguistics, Eötvös
Loránd University.